

(izdanoj za vrijeme vlade pok. Stojana Protića po nalogu tadanjega ministra unutr. djela Svet. Pribičevića). Međutim je prema zakonu od 3 listopada 1929 sadašnji službeni naslov našega sveučilišta: »Univerzitet Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu«.

Dr. Fr. Herman.

Dr. Dragutin Kulewald: LITURGIKA. Zagreb 1937. Str. 374 i prilog. U platno vezano kod autora, Zagreb, Trenkova 7/III. Din. 105.—, poštom Din. 110.—. Knjižarska cijena Din. 130.

Do nedavna t. j. do izdanja CJC, a gdje gdje i kasnije, po svim se bogoslovnim učilištima predavala liturgika zajedno sa pastoralnim bogoslovljem. No kako se od onog doba liturgika uspored s arheologijom razvila u posebnu znanost, i Crkva je urgirala (can. 1365. § 2.), da se ista kao posebna znanost predaje u bogoslovnim učilištima, to su prihvatili i naši bogoslovni fakulteti, gdje se od g. 1935. liturgika predaje kao posebna disciplina. U tom je pravcu već prije radio profesor Dr. Dragutin Kniewald, kad je g. 1930. izdao Pastirsko Bogoslovlje, u kom je obradio samo ličnost i djelovanje duh. pastira, dok je međutim pripremao znanstvenu obradu liturgike.

Izašla je ova njegova željno očekivana nova knjiga, koja svojim objamom zaostaje možda za liturgikama drugih većih naroda, ali svojim ih je obilnim sadržajem dostigla i možda prešla, jer dok one često puta na široko razlažu neke liturgičke materije, pisac naš to isto kaže kraće ali ipak jasno, učeno, svakom inteligentu razumljivo.

Predavanja su to bogoslovima, ali materijal je tu obrađen ogroman i različit, te će zadovoljiti svakoga, ne samo svećenika nego i inteligenta laika, koji se isto interesira za crkvene stvari. Kako se i kod nas razmahao liturgijski pokret, komu je — što treba istaknuti — g. profesor pionir, prvi početnik kod nas, to će njegova Liturgika biti putokaz, kojim treba poći, ako želimo, da taj pokret prodre u naš narod, koji je kako nam starina kazuje i ostaci ostanaka u Hrv. Primorju, Dalmaciji i otocima našim potvrđuju, bio liturgički odgojen, liturgija mu je bila prešla u život, živio je sa Crkvom. Taj su mu život od njegovog pokrštenja podržavali mnogobrojni benediktinski samostani pa brojno svećenstvo ne samo u katedralnim, nego i u drugim većim mjestima. Opadanjem samostana i broja svećenstva popustio je život sa Crkvom i izrodio se u privatnu pobožnost, kojom se izgubio smisao za Kristovu zajednicu a onda nastupilo posvećenije napuštanje crkvenih obveza.

Svoju je Liturgiku g. profesor zgodno podijelio u tri glavna odsjeka. U prvom odsjeku govori o liturgijskim oblicima uopće. Nakon izlaganja, što je liturgija, tumači je kao znanost o bogoštovlju, navada povjesni njezin razvitak, zakonodavstvo u Crkvi, govori o liturgijskim jezicima s osobitim obzirom na staroslavenski, o liturgijskim knjigama od prvog početka pa do danas, o crkvenom pjesništvu i pjevanju. Zatim o bogoštovnim zgradama i crkvenom namještaju, u koliko spada u liturgiku, dok obećaje, da će u posebnoj knjizi prikazati ove stvari s umjetničkoga gledišta. U ovaj je dio uvrstio i razne liturgijske simbole, koji se u crkvi upotrebljavaju. U drugom odsjeku obrađuje liturgijsku godinu, crkveni kalendar, blagdane uopće, kršćansku sedmicu i dva ciklusa crkvene go-

dine; božićni i uskrsni te neke blagdane. U trećem napokon odsjeku govori o sv. tajnama, blagoslovinama i brevijaru, sa krasnim uvodnim člankom: »Kristove sv. tajne i poganski misteriji«. U tom dijelu obrađuje sv. misu ne zasebno kao drugi liturgisti nego zajedno sa sv. Euharistijom uopće; i pravom, jer se ona ne smije dijeliti u misu i pričest, ta i pričest izvan mise podijeljivana, nije no dio sv. mise, skraćena Missa Praesantif., ako se dobro uoči sam obred, a u starini se ista obično dijelila samo u sv. misi.

Sve je ove odsjeke i pojedine dijelove g. profesor obradio znanstveno, teoretski i genetički. Svuda se oslanja na izvore, pred sobom ima učene istraživače, sve ih ispituje i stvara svoje zaključke. Svuda gdje to može, navada i domaće liturgijske izvore napose metropolitanske Zagrebačke, što mu treba upisati u zaslugu, da ih prvi sa liturgičkog stanovišta promatra i na koncu ih knjige posebno obradio. Opširno se bavi kanonom rimskog misala, duboko ga istražuje i dolazi do smjelih, ali znanstvenih zaključaka o pojedinim molitvama u kanonu i njihovom raspoređenju. No ni sam g. pisac neće držati, da je to zadnja i zaključna riječ u tom predmetu, o kom se u znanstvenom svijetu već dugo vremena pertraktira i iznesene su razne teorije. Skoro sve te teorije imaju neku dozu vjerojatnosti, ali sve pružaju poteškoća, jer su dokumenti, na kojima grade svoje nazore, vrlo škrti, a daju mjesta i drukčijem tumačenju. Sigurno je, da je u prva tri vijeka kršč. liturgija, u glavnom svuda bila jednaka, kako je to razvidno iz Liturgici dodane »Poredbe obreda sv. Mise do IV. v.« i posebnog priloga; stalno je, da je tamo od Gelazijeva Sakramenta skoro nepromijenjen do nas došao naš današnji kanon; vrlo je teško pronaći, kako se u IV. i V. v. iz starog općenitog kanona razvio u današnji naš kanon. I tu su razna mišljenja, među koja dolazi i našeg gosp. profesora.

Sva ova učenjačka raspravljanja o kanonu, ne idu za tim, da se možda mijenja današnji kanon, koji je posvećen i starinom i sadržajem dogmatski pravilnim, već su to samo »problemi arheologije, o kojima nije zabranjeno raspravljati«.

Svrši shodno je, što se gosp. profesor u Liturgici obazire na nekim mjestima na istočnu liturgiju i na protestante. Na ove, jer ne priznaju Euharistije ni drugih sv. tajna osim krsta, ne možemo se obzirati, jer oni ni nemaju liturgije u pravom smislu riječi, a za nas nemaju mnogo važnosti ni zato, jer ih kod nas malo ima. No više se moglo uzeti obzira na istočnu crkvu, s kojom pomješani živimo, pa i dogme a napose sv. tajne su nam zajedničke. U poglavlju o sv. misi (i drugim sakramentima) prisposobljanje bi dobro došlo, a toga u stranim liturgikama nećemo naći ili samo nuzgredno. Ideja Cirilo-Methodska kod nas ne uspjeva ponajviše zato, jer se ne poznamo, tuđi smo jedni drugima, napose ne molimo a još manje radimo!

I na epiklezu je malo obzira uzeto. Doduše to bi pitanje možda više spadalo u dogmatiku, ali i ovdje je mjesta. Upozoriti se moglo i na učenu studiju pok. fra Iv. Markovića i na nekoje učene novije rasprave. Da tek epikleza pretvorbu stvara, nije bila nauka istočne crkve do Focija pa ni do Cerularija, jer bi u prigovorima zapadnoj crkvi svakako u prvom redu bili naveli i nju kao dogmatsku zabludu, a toga nisu činili. Tek su kasnije istočnjački bogoslovi narinuli istočnoj crkvi tu nauku i s njom

sprječavali sjedinjenje. Ni u starini, iako je tu bila epikleza nema pretvorne moći, već je što i u našem kanonu »Suplices...«

Vrijednost ove Liturgike neće umanjiti ove moje opaske kao ni slijedeće primjedbe.

U lijepom raspravljanju o liturgijskom pokretu str. 5. pod t. 3. mogao je pisac u kratko navesti, kako da se provodi, jer navedene pa i njegove rasprave svećenstvo sve nema i ne može imati na raspolaganje. — Na str. 86. stavak 5. i 6. »Oltarne slike...« spada pred stavak »Križni put«. — Pitanje kalendara (str. 122 s.) zanima i svećenike i laike, pa se moglo o tom što god više napisati, napose o reformi kalendara, o čemu se sad radi u Društvu Naroda. Jer ni postojeći Gregorijanski kalendar nije kršćanski, već samo ispravljeni Julijanski, Crkva kat. ne stavlja zapreke reformi, ako budu zato po srijedi važni i općeniti razlozi. Kao pioniri reforme istupili su baš kat. učenjaci, uvaženi svećenici.

Na str. 123. tiskarska je pogriješka: Po reformiranom Greg. kalendaru iza 4. X. slijedio je 15. X. a ne 25... Sv. Tereza umrla 4. X. a pokopana je slijedeći dan 15. X. 1582. — Str. 173. prema Brevijaru bolje je reći: sa devetim časom i misom subote svršava uskrasna osmina, a sa prvim vesperama počinje »uže uskrasno doba«. Isto vrijedi i za oktavu duhovsku. — Str. 135. Prva nedjelja u mjesecu. Ima još jedno pučko računanje — nedjelja iza mladog mjeseca ili mlada nedjelja i nekada je bila u posebnoj časti u našem narodu i u narodnoj pjesmi. — Str. 175. t. 12. Nedjelje »manje« imaju prednost pred svim blagdanima osim I. i II. cl. te osim blagdana Gdnjih sa 9 čitanja, kako je to pravilno navedeno na str. 135, 2. st. — Kod sakramenta krsta i potvrde (str. 190. ss.) nije spomenut postanak kumova i njihova funkcija. — Str. 202. Bogoslužni sastanci: Dolaskom Duha Svetoga brzo se umnožao itd. dok u Cenekulu prije toga teško, da su obavljali sv. tajne, iz sv. Pisma ne može se to zaključiti, već su se molitvom pripremali na dolazak Duha sv.

K str. 204. s. — Kada su prestale uopće agape? Valjda već u I. v. i u isto to vrijeme počele su se sv. tajne mise obavljati u jutro mjesto na večer, osim u vigilijama.

Str. 240. Kalež se prikazuje sa riječima: »Offerimus tibi...«

Str. 248. Držim, da u našoj molitvi »Te igitur...« nema tautologije u riječima: »Inprimis quae tibi offerimus pro Ecclia... una cum famulo tuo...« Bila bi tautologije, kad bi ona glasila »et pro fam...« kako ta ista molitva glasi u staroj liturgiji sirskoj sv. Jakova. »Una cum famulo tuo...« znači po lom skromnom mnijenju: zajedno sa..., u zajednici sa... t. j. doprinosimo ovu žrtvu za Crkvu mi, koji smo u zajednici sa Papom, biskupom i sa svima orthodoxis — pravovernima, kako tu riječ prevađa glagolski misal i istočne liturgije slavenske starije od 14. v. (i sv. Sava), otkad se u istočnim liturgijama prevađa sa pravoslavni (Bogoslovna Smotra 1937.). Da se izbjegne tautologija a istakne baš zajednica sa papom, redaktor naše molitve uzeo je riječi »una cum...« mjesto »et pro...« kako je to u spomenutoj liturgiji sv. Jakova. I tu se onda nastavlja diptih za žive (»Memento Dne...«) i »Communicantes...« koju je riječ baš zgodno u svom Misalu gosp. pisac preveo sa »U istoj zajednici...«

Molitve na koncu tihe mise (str. 281.) mogu se ispustiti: kod javnih tihih misa t. j. iza tihe konventualne ili župne mise; kod pogrebne te tihe mise za vjenčanike t. j. sa blagoslovom vjenčanika; prvi petak u mjesecu na čast presv. Srca Is., ako se obavlja pobožnost odmah iza mise; kod sv. potvrde, ređenja; kod prve javne sv. pričesti; ne ispuštaju se, ako će se možda dijeliti iza mjse sv. pričest, (ali se moraju izmoliti prije dijeljenja), ili ako će se podijeliti blagoslov trećorecima.

Kako ova Liturgika nije obrađena rubricistički, osim što je najnužnije, to se i u navedenim rubrikama kod mise (str. 263 ss.) držao lih Reg. serv. in cel. Missae, pa nije iscrpio svih akcija; zato se treba obratiti na priručnike, koji o tom ex professo rade kao na pr. Danićev. Tako na pr. na koncu tog traktata: Odlazak od oltara — neće liturg čekati, dok poslužnik ugasi svijeće i onda otići od oltara, već će ove poslužnik ugasiti, iza što se sa svećenikom vrati u sakristiju i pomogne mu se svući, a onda će poći urediti oltar. — Svećenik svlači paramente ne kakogod, već obratnil redom nego što ih je na se uzeo.

Gosp. pisac nije se obazreo na postanak i razvitak tihe mise.

Iako je među crkv. posudem spomenuo pričesnu patenu, nije kod obreda sv. pričesti naveo postupak s njim: poslužnik ju preda prvom pričesniku a ovaj ju dalje predaje ili možda još bolje, da ju poslužnik pred svakim pričesnikom drži, a na koncu ju preuzme svećenik, strese na oltaru možebitne čestice u ciborij i onda ju purificira.

Kod sprovoda (str. 314.) iza »Pomozite...« moli se tiho i stojeći Oče naš, a klečeći samo ako se obavlja Oficij za mrtve. — Tamjan se meće u kadionicu uz blagoslov, kad se opetuje »Izbavi me Gde...«

Kod posvete crkve (str. 318.) na vigiliju t. j. dan prije posvete poste biskup posvetitelj i svi koji su zatražili posvetu na pr. fundator; kaptol (pa i kanonici koji su glasovali proti posveti); redovnici dotične crkve; svi župljani prema propisima crkvenim, ako se posvećuje župna crkva. Post je strogo obvezatan — jejunent (can. 1166. § 2.).

Str. 321. canon je 1172. § 2.

Opaske ispod crte često su puta došle krivnjom korektora na drugu pa i treću stranu, a ne kamo spadaju.

Sve ove neznatne opaske ne mogu umanjiti vrijednosti ove prave hrv. liturgičke enciklopedije, kojoj samo manjka stvarno kazalo, po kom bi se čitalac mogao lakše u knjizi snaći.

Ako zavirimo u svećeničke, župničke knjižnice, najmanje ćemo naći liturgičkih knjiga, pogotovo klasičkih liturgika. Zato ako hoćemo, da dublje zađemo u bogatstvo liturgije, nužno bi bilo, da Liturgiku Dra. Kniewalda nabave svi svećenici, da ju proučavaju i provadaju u život. Jer je knjiga dosta skupa — ali je razmjerno jeftinija od drugih — za financijalne prilike našeg svećenstva, bilo bi probitačno, da preč. Ordinarijati dozvole nabavu i iz crkvene blagajne, u koliko je to moguće, da tako i siromašniji svećenici dođu do ove izvrsne hrvatske Liturgike.

Dr. Josip Frančišković.

1. J. Hessen: *Die Geistesströmungen der Gegenwart*. 8°, 185 S. Freiburg i. Br. (Herder) 1937. Stoji 2,80 M.